

GLÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY Departament Badań Demograficznych

Notatka sygnalna

W sierpniu 2010r. ukazała się kolejna edycja publikacji pt. „Wyznania religijne i stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2006-2008”,¹ wydawanej cyklicznie przez GUS co 3-4 lata. Opracowanie składa się z dwóch odrębnych części, z których jedna zawiera informacje o kościołach i organizacjach wyznaniowych, zaś druga – o stowarzyszeniach narodowościowych działających w Polsce.

Wyznania

Dużym wyzwaniem dla statystyki jest oszacowanie liczebności członków poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych, charakteryzujących się znaczną różnorodnością, co do wielkości, stopnia rozproszenia i rozmieszczenia.

Jak do tej pory, jedynym źródłem informacji o strukturze wyznaniowej ludności Polski jest badanie statystyczne prowadzone przez GUS od 1990 roku, w ramach którego dane o stanie i działalności kościołów i związków wyznaniowych pozyskiwane są bezpośrednio od organizacji wyznaniowych.

W Polsce przeprowadza się stosunkowo dużo badań reprezentacyjnych, w których uwzględnia się pytanie o wyznanie, w tym wiele poświęconych specjalnie tematyce religijnej. Niestety tego typu badania nie dają wystarczającej wiedzy na temat liczby członków poszczególnych wyznań. Ze względu na specyfikę wyznaniową społeczeństwa polskiego badania ankietowe pozwalają w zasadzie oszacować tylko procentowy udział katolików; czasami ujawniają także ułamki procenta deklaracji prawosławnych, protestantów lub świadków Jehowy. Relatywnie niewielkie liczebności wyznań niekatolickich i ich nierównomierne rozmieszczenie sprawiają, że badania sondażowe nie są w stanie dostarczyć miarodajnych danych umożliwiających odtworzenie, czy choćby – przybliżenie pełnej struktury wyznaniowej ludności Polski. Większość spośród niewielkich ugrupowań religijnych w ogóle nie zostaje „wykryta” w badaniach przeprowadzonych na niewielkich, co najwyżej kilkutyśięcznych próbach losowych.

¹ Po raz pierwszy publikacja jest także dostępna w wersji elektronicznej na płycie CD oraz na stronie Internetowej GUS: www.stat.gov.pl

Odpowiednim źródłem pozyskiwania danych dotyczących struktury wyznaniowej kraju może być spis powszechny ludności. Po raz ostatni pytanie o wyznanie było zadawane w spisie ludności i mieszkań z 1931 roku. W planowanym na 2011 rok spisie powszechnym stosowne pytanie o przynależność wyznaniową będzie kierowane do osób zamieszkających w wylosowanych ok. 25% mieszkaniach. Udzielanie odpowiedzi na to pytanie będzie całkowicie dobrowolne.

Przedstawione w publikacji informacje pozyskane zostały przy pomocy statystycznej Ankiety wyznaniowej (AW), którą GUS kieruje każdego roku do organizacji wyznaniowych. Zakres danych gromadzonych przy pomocy tej ankiety obejmuje przede wszystkim podstawowe wielkości statystyczne, takie jak liczba: członków, duchownych, jednostek organizacyjno-terytorialnych różnego poziomu (wspólnot podstawowych i wyższego szczebla), obiektów sprawowania kultu. W zależności od stopnia zaawansowania wewnętrznej statystyki poszczególnych wyznań lub stopnia dopasowania ich struktur terytorialnych do podziału administracyjnego kraju, dane tego typu podawane są według województw. Ponadto w kwestionariuszu ankiety przewidziano miejsce na informacje o przejawach działalności statutowej, obejmujące takie kwestie, jak aktywność edukacyjna, pomoc społeczna i praca charytatywna, działalność wydawnicza i informacyjna – w miarę możliwości ujmowane ilościowo.

Temat badania oraz specyfika badanych podmiotów wymaga elastycznego podejścia, dlatego niezależnie od podstawowego i wystandaryzowanego modułu ankiety AW, stosownie do potrzeb informacyjnych, przedstawicielom kościołów i związków wyznaniowych zadawane są pytania o różne informacje o charakterze opisowym. Na przykład do wyznań rozpoczynających działalność kierowane są dodatkowe pytania, pozwalające scharakteryzować je pod względem takich zagadnień, jak: doktryna wiary i jej źródła, przejawy kultu religijnego, sposoby realizowania zaleceń wiary w życiu codziennym, a także zasady przyjmowania nowych wyznawców.

Na koniec 2008 roku według danych GUS istniało, tj. posiadało status prawny, 179 kościołów i związków wyznaniowych. W zestawieniu tym jest 16 takich, które rozwiązały się lub przyłączyły do innych wyznań, a które zostały uwzględnione w publikacji w niektórych statystykach (np. obrazujących dynamikę powstawania) oraz opisywane są indywidualnie w formie krótkich notek informacyjnych.

Analizując daty rejestracji kościołów i wyznań łatwo można zauważyć, że prawdziwy rozkwit w dziedzinie organizowania się związków wyznaniowych przyniósł przełom lat 80-tych i 90-tych, a zatem początek przemian ustrojowych w Polsce i związana z nim liberalizacja prawa wyznaniowego. W okresie tym zaczęły rejestrować się te grupy wyznaniowe, które funkcjonowały już od lat, nie mogąc uzyskać statusu związku wyznaniowego, jak np. stosunkowo liczebna, na tle niekatolickich wyznań w Polsce, organizacja świadków Jehowy. Z drugiej strony fala przemian

i wynikające z niej otwarcie na swobodny napływ prądów religijno-filozoficznych ze świata zachodniego, a także wyjątkowo dogodne przepisy – zwłaszcza na początku tego okresu – przełożyły się na znaczną intensyfikację w zakresie powstawania i organizowania się różnego typu nowych ruchów religijnych i kultowych. W dużej mierze były to grupy o charakterze innowacyjnym w stosunku do dominującej w Polsce tradycji chrześcijańskiej, nawiązujące do odległych kulturowo tradycji, np. hinduizmu lub buddyzmu.

Począwszy od roku 1990 do końca 2008 status prawny uzyskało 129 wyznań, co stanowi 74% zbiorowości 179 wyznań, tzn. wszystkich figurujących w wykazie i bazach danych GUS, niezależnie od tego, czy obecnie jeszcze funkcjonują, czy też uległy rozwiązaniu (względnie weszły w skład innych). W 1990 r. uznano 23 (13%) nowych związków wyznaniowych. Przez kolejnych osiem lat przybywało średnio po 10 nowych rejestrowanych związków wyznaniowych. Tak było do roku 1999, kiedy dały o sobie znać nowe przepisy, podnoszące nieco wymogi stawiane przy rejestracji wyznań. Ostatecznie, w całej dekadzie lat 90-tych zarejestrowano ich 114, tj. 65% spośród całej omawianej zbiorowości kościołów i związków wyznaniowych. Od roku 2000 obserwujemy pewną stabilizację w tym zakresie, objawiającą się wyraźnie słabszym, ale sukcesywnym powiększaniem się stanu zarejestrowanych związków wyznaniowych – średnio po 2 wyznania na rok.

Wszystkie wyznania, które uległy rozwiązaniu do 2008 roku, zarejestrowane zostały w latach 1990-1999, a zatem organizacje religijne, zaprzestające działalności miały dość krótki okres działalności. To również świadczy o dużej aktywizacji, a nawet swoistej żywiołowości społeczno-religijnej, jaką charakteryzowała się ostatnia dekada ubiegłego stulecia.

Podstawową część publikacji poświęconej wyznaniom stanowi indywidualna prezentacja poszczególnych kościołów i wyznań, która uwzględnia dwa zasadnicze elementy, tj. indeksy oraz karty informacyjne. Aby umożliwić czytelnikowi łatwe wyszukiwanie danych i opisów wyznań sporządzone zostały trzy **indeksy**, zawierające pełen wykaz wszystkich uwzględnionych w opracowaniu kościołów i związków wyznaniowych, w następujących porządkach: alfabetycznym, chronologicznym, demograficznym. Zasadniczą częścią prezentacji poszczególnych wyznań są **karty informacyjne wyznań**, w których zamieszczono charakterystyki poszczególnych związków wyznań, zawierające: podstawowe informacje, takie jak: nazwę wyznania, dane adresowe, rok powstania i rok rejestracji, charakterystykę opisową wyznania, która – w zależności od posiadanych danych – uwzględnia syntetycznie m. in.: historię (genezę), doktrynę, zasady życia religijnego wyznawców, zasady przyjmowania członków, strukturę i przejawy działalności związku wyznaniowego, dane statystyczne, tj. liczby: wyznawców, duchownych, podstawowych wspólnot oraz obiektów sprawowania kultu.

Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne

Przełomowe znaczenie dla organizowania się stowarzyszeń narodowościowych miały przemiany społeczno-polityczne zapoczątkowane po 1989 roku. Spośród wszystkich stowarzyszeń, których powstanie udało się odnotować, zaledwie 10 zarejestrowanych zostało przed rokiem 1989, a w 1990 r. zalegalizowało się 6. Następne lata przyniosły duży przyrost stowarzyszeń narodowościowych. W latach 1990-92 przybywało po 23-24 organizacje rocznie. W okresie tych trzech lat powstało 36% wszystkich stowarzyszeń. Jeszcze przez następne trzy lata (1993-1995) utrzymywał się wysoki przyrost ich liczby. Jednak od roku 1997 można zaobserwować wyraźny spadek dynamiki wzrostu liczby stowarzyszeń narodowościowych. W sumie odnotowano utworzenie 191 stowarzyszeń o charakterze narodowościowym oraz 19 przypadków ich likwidacji, z czego 3 to takie, które straciły status samodzielnych i stały się jednostkami terenowymi innych.

Badanie stowarzyszeń narodowościowych i etnicznych w Polsce prowadzone są przez GUS od 19 lat. Podstawowym narzędziem badawczym jest ankieta statystyczna kierowana na początku każdego roku do zarządów stowarzyszeń. Wszystkie informacje przedstawione w niniejszym opracowaniu pochodzą z ankiet wypełnianych przez członków zarządu stowarzyszeń.

Na podstawie danych uzyskanych za pomocą ankiety SN ustalono, iż **w 2008 r. działały w Polsce 172 stowarzyszenia narodowościowe i etniczne.** W tej liczbie stowarzyszeń zawiera się kilkanaście takich, które zostały powołane przez przedstawicieli narodowości o krótkim rodowodzie imigracyjnym, np.: Bułgarów, Greków, Macedończyków lub Wietnamczyków. 83 organizacje deklarują ogólnokrajowy zasięg działania, a dwie z nich – nawet poza granicami kraju. Reszta posiada mniej lub bardziej lokalny charakter, obejmując swoją działalnością tereny regionu, kilku lub jednego województwa, kilku lub jednego powiatu, grupy gmin, wreszcie – pojedynczych gmin, miast czy miejscowości.

Stowarzyszenia o charakterze narodowościowym i etnicznym, a precyzyjniej mówiąc – siedziby ich zarządów – znajdują się na terenach wszystkich województw. Najwięcej jest ich na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego, gdzie przedstawiciele mniejszości niemieckiej działają w ramach aż 28 towarzystw, a także – w województwie mazowieckim, gdzie w większości skupiają się w stolicy. W Warszawie mieści się bowiem 22 z 26 działających w województwie mazowieckim stowarzyszeń. Mają tu zazwyczaj swoje siedziby stowarzyszenia o zasięgu ogólnokrajowym, powołane przez bardzo różne nacje – w tym kilka o pochodzeniu imigracyjnym, jak np. Wietnamczycy, Syryjczycy, Węgrzy, Hindusi i Somalijszczycy. Znacznie mniej stowarzyszeń funkcjonuje w kolejnych czterech województwach, w których znajdują się rejony tradycyjnie zamieszkałe przez mniejszości, tj.: w podlaskim (18), dolnośląskim (17), pomorskim (16), małopolskim (15), zachodniopomorskim (12), kujawsko-pomorskim (10) oraz opolskim (10).

Najwyższą aktywnością organizacyjną odznacza się mniejszość niemiecka, która podtrzymuje działalność 74 stowarzyszeń o charakterze narodowościowym, zrzeszających około 235 tys. osób. Zatem towarzystwa niemieckie stanowią 43% wszystkich organizacji narodowościowych, a zrzeszone w nich osoby – aż 82% populacji członków wszystkich stowarzyszeń narodowościowych. Stowarzyszenia niemieckie mają swoje siedziby w 11 województwach. Jednakże większość z nich skoncentrowana jest w dwóch regionach: na północy (zwłaszcza środkowej i wschodniej) oraz w południowo-zachodniej części kraju. To pierwsze skupisko jest znacznie liczniejsze – łącznie w województwach: warmińsko-mazurskim (tu najwięcej – 28), pomorskim i kujawsko-pomorskim działa 47 stowarzyszeń niemieckich. Są to jednak – w porównaniu do tych na Śląsku – stosunkowo mniejsze i bardziej lokalne organizacje, zrzeszające w sumie nieco ponad 22 tys. członków. Z drugiej strony do 16 stowarzyszeń działających w województwach dolnośląskim, opolskim i śląskim należy łącznie blisko 210 tys. osób. W każdym z tych trzech województw powołano po jednym lub dwa duże stowarzyszenia o rozbudowanych dwu- lub trzystopniowych strukturach terenowych (np. w powiatach, gminach, miejscowościach), które obejmują całe województwa. W tym właśnie rejonie znajduje się największe ze wszystkich stowarzyszeń narodowościowych w Polsce – Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, które – jak podają przedstawiciele zarządu – zrzesza 170 tys. osób.

Romowie zarejestrowali 31 stowarzyszeń w 11 województwach, do których należy – zdaniem organizacji romskich - 19 tys. osób. Większość tych organizacji powstała na południu Polski, najwięcej w województwie małopolskim, gdzie swoje siedziby ma 8 stowarzyszeń, a wśród nich jedno z większych, posiadające siedzibę w Oświęcimiu i ogólnopolski zasięg – Stowarzyszenie Romów w Polsce (4 tys. członków). Największą organizacją romską, liczącą według sprawozdań zarządu 7,5 tys. członków, jest Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Cyganów w Polsce "Solidarność" z siedzibą w Kielcach.

Organizacje mniejszości białoruskiej należą do najbardziej skoncentrowanych: 10 z 12 stowarzyszeń Białorusinów ma swoje zarządy w Białymstoku. W sumie stowarzyszenia białoruskie zrzeszają 5,5 tys. członków, a najliczniejsze z nich Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne – 5207 osób.

Ukraińcy posiadają 11 stowarzyszeń w 5 województwach, z czego 4 w Warszawie, a kolejne 4 – na Pomorzu. W sumie stowarzyszenia ukraińskie zrzeszają 8 tys. osób, z czego 7 tys. to członkowie największego – Związku Ukraińców w Polsce, który ma swoją siedzibę w Warszawie i statutowo obejmuje działalnością cały kraj.

Obecnie działa w Polsce 8 stowarzyszeń zrzeszających mniejszość żydowską, posiadających łącznie ponad 3,6 tys. członków. Siedziby zarządów 7 towarzystw żydowskich znajdują się w Warszawie, a jednego – w Krakowie. Największe z nich Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce liczy 1617 członków.

Organizacje litewskie są również przestrzennie skupione – 5 z 6 litewskich stowarzyszeń ma centrale w jednym powiecie – sejneńskim (województwo podlaskie). Do wszystkich stowarzyszeń litewskich należy nieco ponad 2 tys. osób, a do największego, posiadającego siedzibę w Sejnach, Stowarzyszenia Litwinów w Polsce – 1212.

Łemkowie powołali do życia 5 stowarzyszeń, z których 3 mają siedziby na terenach Łemkowszczyzny (południowe rejony województwa małopolskiego i podkarpackiego). Stowarzyszenia łemkowskie mają w sumie przeszło 1,2 tys. członków. W Gorlicach ma swoją siedzibę najliczniejsze – Zjednoczenie Łemków w Polsce, które zrzesza 959 osób.

Spośród przedstawicieli innych narodów i grup etnicznych, którzy zrzeszyli się dla integrowania swoich środowisk, zachowania swojej tożsamości, pielęgnowania swojej kultury lub podobnych celów, po trzy stowarzyszenia powołali Francuzi i Ormianie, po dwa: Bułgarzy, Grecy, Rosjanie i Syryjczycy, po jednym: Chińczycy, Hindusi, Jemeńczycy, Karaimi, Kaszubi, Macedończycy, Słowacy, Somalijszczy, Tatarzy, Węgrzy i Wietnamczycy.

W części publikacji, poświęconej stowarzyszeniom narodowościowym i etnicznym zamieszczona została indywidualna prezentacja poszczególnych organizacji, ujęta w 4 blokach uwzględniających: indeksy, karty informacyjne stowarzyszeń, notki informacyjne dotyczące stowarzyszeń, o których brak aktualnych danych ankietowych, oraz krótkich informacji o stowarzyszeniach rozwiązanych.

*Na początku zamieszczono **indeksy**, w których przedstawiono wykaz stowarzyszeń w czterech porządkach: alfabetycznym, chronologicznym, demograficznym oraz według grup narodowościowych. Zasadniczą częścią prezentacji poszczególnych organizacji narodowych i etnicznych są **karty informacyjne stowarzyszeń**, które zawierają dane dotyczące: adresu siedziby zarządu, zasięgu działania, struktury terytorialnej, liczby członków, form działalności (wydawane periodyki, placówki kulturalne i naukowe, przedsięwzięcia statutowe).*

Notatkę opracował Grzegorz Gudaszewski, główny specjalista w Wydziale Badań Migracji w Departamencie Badań Demograficznych, akceptacja - Lucyna Nowak – zastępca Dyrektora.